

Könyvszemle

Olvasónapló

Az Országos Széchényi Könyvtár és a társadalomtudományi munkák fáradhatatlan kiadója, az Osiris közös sorozatában jelentette meg két 18. századi térképész, Lipszky János (1766–1826) és Mikoviny Sámuel (1700–1750) emlékére tartott ülések anyagát. A nagyszámú előadás igen sokoldalúan mutatta be a két jeles tudóst. Lipszky fő érdeme, hogy – a katonai térképészek tevékenységét leszámítva, amely a nyilvánosság elől természetesen el volt zárva – ő az első, aki a török kor után ismét egységessé vált történeti Magyarország első részletes térképét – pontosabban jó néhány részterképet, amelyek összességükben majdnem lefedték az egész országot – összeállította. Lipszky János József nádor hathatós segítségével éveken át dolgozott térképein. Mikoviny a 18. század első felében valóságos polihisztor volt. Nemcsak térképeket készített, ugyancsak a török utáni felszabadulás által lehetővé tett körülmények között, de a Habsburg-birodalom fontos felsőfokú gazdasági iskolájának, a selmecbányai Bányászati Akadémiának is hosszú évekig volt tanára, sőt gépek szerkesztésében is részt vett. A vízgazdálkodásban is fontos szerepet játszott. Néhány cikk az ő általuk végzett munka asztronómiai vonatkozásait is megvilágítja. Mikoviny már a pozsonyi vár egyik tornyát vette kiindulópontul ahhoz a délkörhöz, amelyhez azután a többi térképet is igazította.

A tanulmányok magyar nyelvűek, de mindegyikhez van olykor igen terjedelmes német nyelvű rezümé is. A kötet a magyar

térképészet nagyjait emlegeti. Valahogy elvész az a mozzanat, hogy mindkét tárgyalt tudós valóban *hungarus* volt, a kor akkori értelmezésében, a történeti Magyarországot tekintették hazájuknak, de voltaképpen mindketten szláv származásúak. (Mikoviny esetében magyar-német két nyelvű voltára történik csak utalás.) Ezt a magyarországi sajátosságot érdemes lett volna külön tanulmányban, vagyis előadásban megtárgyalni.

A kötet számos illusztrációt is tartalmaz, színeset, zömmel a két tudós által készített térképeket. Így valójában igen szép kiállítású, értékes kötet állt össze, mely német összefoglalásai révén a külföld számára is hozzáférhető, és némi betekintést enged a 18. századi magyarországi kultúra magas színvonalára.

(A magyar térképészet nagyjai. Die Grossen der ungarischen Kartographie. Lipszky János (1766-1826). Mikoviny Sámuel (1700-1750). Tudományos emlékülések előadásai és kiállítási katalógus. Vorträge wissenschaftlicher Gedenktagen und Ausstellungs-katalog. (Plihal Katalin szerk.): OSzK – Osiris, Bp. 2001. 305 p.)

A Hadtörténeti Intézet igazgatója, Hermann Róbert, aki az ifjabb kutatónemzedék tagja, már sok éve foglalkozik az 1848/49-es szabadságharc hadtörténetével, számos könyve és tanulmánya jelent meg ebből a kérdéskörből, mindig roppant széles forrásanyag alapján. Az ezredforduló alkalmából most ennek a magyar történeti tudatban oly fontos eseménysorozatnak legfrissebb

szintézisét írta meg. Természetesen ezt is a tőle megszokott magas színvonalon.

A kötet legnagyobb érdemét az első negyedét kitevő fejezetekben látom, mert itt mutatja be a közel egyéves háborúskodás előfeltételeit, infrastruktúráját, az intézményeket, a hadseregeket, ahogy ő fogalmazza: a háború feltételrendszerét. Ezek a kérdések persze nem olyan lelkesítőek, mint mondjuk a tavaszi hadjárat, csakhogy az eseménytörténet megértéséhez alapvető fontosságúak. És éppen ezeket a kérdéseket szokták általában elhanyagolni a különböző feldolgozásokban.

A kötet további részében az egyes hadszínterek szerint és az események egymásutánjában tárgyalja a háborút, mindig tárgyszerűen, részletesen, a katonai szempontokat az előtérben tartva. Természetesen nem írja meg az egész forradalmat, annak politikai történetét, csak a szükséges mértékben utal erre, a hadiesemények megértése érdekében. Számos kérdésben, éppen ebben a politikai vonatkozásban, az újabb kutatások alapján (beleértve a sajátjait) olykor módosítja a pártállam idején kialakított sztereotípiákat. Kossuth szerepét a Jellasics elleni összefogásban eltúlozottnak tartja, kiemeli Batthyány kulcsszerepét a szervezésben. Kiegyensúlyozott portrét rajzol Görgeiről, szerencsére az utóbbi időben már nem kell az „áruló” sztereotípiája ellen harcolni. Nem titkolja a hadsereg vezetői közti személyi ellentéteket és veszekedéseket. Buda elfoglalása után Hermann szerint már nyilvánvaló volt, hogy az osztrák hadsereg egymagában nem bír a magyarokkal. Miklóstól csak mintegy 50 000 főnyi katonaságot kértek volna, de Miklós a biztonság kedvéért 200 000 főt küldött. Így Ferenc József varsói kézcsókja a honvédseregnek is szólt. Az orosz beavatkozás nélkül Haynau nem tudott volna Komáromon túl eljutni. *A háború ára* címen igen pontos adatokat kapunk a veszteségekről,

– ahol ez a pontosság lehetséges. Nagyon meggyőző a szerző végső értékelése a szabadságharcról: a teljes függetlenség elérése reménytelen volt, de a birodalmon belüli önállóságért érdemes volt harcolni.

A nagyon pontos és ugyanakkor olvasmányos szöveg mellett számos térkép, terepasztalvázlat és korabeli illusztráció emeli a kötet értékét. Persze a korabeli metaszetek az akkori ellentéteket is világosan tükrözik. A Petőfi halálát ábrázoló romantikus festményt viszont jobb lett volna elhagyni.

A kötet végén természetesen nem hiányzik a terjedelmes bibliográfia. Egészében véve tehát igen jól sikerült, hasznos kötetről van szó, szakmai szempontból megbízhatóan tájékoztat a kutatások jelenlegi eredményeiről.

(Hermann Róbert: 1848-1849. A szabadságharc hadtörténete. Korona Kiadó, Budapest. 2001. 423 p.)

Roppant fontos és érdekes munkát jelentett meg a Napvilág Kiadó a magyarországi nemzetiségi kérdésről, a nemzetiségi politikáról. A terjedelmes kötet Balogh Sándor főszerkesztésében és Sipos Levente szerkesztésében jelent meg, az egyes korszakokat pedig a rész-szerkesztők jegyzik, Kardos József (1848–1895), Sipos Levente (1896–1919), Pritz Pál (1919–1944) és Föglein Gizella (1945–1993).

Balogh Sándor bevezető tanulmánya rövid áttekintést ad a nemzetiségi kérdés és a nemzetiségi politika történetéről. Az utóbbi évtizedekben kialakult hagyományos szemléleten jó néhány ponton túllépve, persze alapvetően mégis a magyar állami politikát bírálja, csak kevés pozitívumot hagy meg neki.

A kötet első, nagyobb része (31-490. pp.) a törvények és rendelkezések szövegét hozza, hol teljes terjedelemben, hol csak a nemzetiségi vonatkozású részeket

kiemelve. A kisebb terjedelmű függelék a kérdésre vonatkozó egyéb dokumentumokat sorolja fel. Majdnem mindegyik szöveghez van jegyzet, ez magyarázza a törvények keletkezését, jelentőségét, hozza az egyéb tudnivalókat. Ezek a magyarázatok lényegre törnek, csak az 1945 utáni részben válnak valamelyest terjedelmesebbekké. A szerkesztők olyanmire betartották az állami törvények elsőbbségét, hogy a pártállami korszakban például minisztertanácsi rendeleteket közölnek a nemzeti kisebbségek ügyében, és csak a jegyzetben utalnak arra, hogy ez KB-határozat nyomán született. Persze a mai idősebb olvasó még jól emlékszik rá, hogy ez a KB-határozat volt a fontos, de egy-két évtized múlva hányan fogják ezt még tudni? Pedig ezt a könyvet még akkor is fogják használni. A dokumentumok mindkét részben pontos kronológiai sorrendben követik egymást, nagyon helyesen, hiszen valamiféle osztályozás ezen belül csak megzavarta volna az összkepet.

Az első rész a független magyar kormány létrehozásáról szóló törvénnyel indul, hozza az osztrák, ún. oktrojált alkotmány szövegét, azután az 1849. júniusi országgyűlési határozatot, amelyet nemzeti törvényként szokás nyilvántartani. Erre, mint az első európai nemzeti törvényre, illik nagyon büszkének lenni, de a megyei szintű nyelvhasználaton és az egyének formális egyenlőségén továbbra sem lépett túl. Nem említi a kötet azt a szépséghibát sem, hogy a nemzetgyűlés az utolsó pillanatokban, a török határ felé menekülöben hozta a törvényt.

Természetesen nincs mód rá, hogy akár csak röviden is beszámoljunk a közölt szövegekről, hiszen az első rész 131, a második pedig 58 dokumentumot közöl. Az biztos, hogy a szövegekből és a kommentárokból kirajzolódik az 1918/20-as vízvázlastól előtti és utáni magyar nemzeti

politika. A történeti Magyarországon több a negatívum a nemzetiségek vonatkozásában, bár az indulás liberális pozitívumait, az 1868:XLIV. nemzeti törvényt, Deák állásfoglalását kellőképpen dokumentálja a kötet. Az iskolapolitikában talán nem ártott volna a kritika mellett arra is utalni, hogy az oly sokat kárhozott 1907-es Lex Apponyival bezárólag a törvények voltaképpen az államnyelv megtanulását szorgalmazták – elég csekély hatásokkal, mert jónéhány nemzetiség esetében még 1914-ben is elég csekély volt azok aránya, akik beszéltek magyarul. Manapság melyik állam tekint el attól, hogy állampolgárai ismerjék az állam nyelvét? Az persze kétségtelen, hogy volt valami naív elvárás az általános elmagyarosodás irányában, de hát ez messzemenően nem valósult meg.

A Tanácsköztársaság optimista (és utópisztikus) ígéretei után, Trianont követően egy időre a megmaradt nemzetiségek igényeinek kielégítése áll az előtérben, amire a békeszerződés is kötelez. Az iskolapolitikában azonban hamarosan megint az ún. C-típusú iskolák kerülnek az előtérbe, amelyekben a tanítási nyelv magyar, a kisebbség nyelvét mint az egyik kötelező tantárgyat tanítják. Aztán a részleges revízió jön, itt Teleki Pál egyértelműen pozitív lépései a nyelvi-oktatási kérdésekben (és egyértelműen negatív, kikényszerített a zsidókérdésben), de már a harmincas évek második felében megtalálhatók a tervezgetések az Új Hungáriáról, az autonómiával rendelkező kisebbségek lakta történeti Magyarországról.

1945 után sokáig két kérdés az uralkodó: a németek kitelepítése, amely ellen nem kevesen szólaltak fel (nem ártott volna közölni annak a 26 írónak és művésznek a nevét, akik 1946 januárjában tiltakoztak a kitelepítés ellen), és a cigánykérdés, amelyet hangsúlyozottan nem nemzetiségi kérdésnek tekintettek (Kádár 1961-ben a Poli-

tikai Bizottság ülésén megint egyszer kikel ezellen).

A törvények sora az 1993:LVII. törvény-cikkel, a nemzetiségi törvénnyel zárul, a második rész pedig a magyar kormánynak az ENSZ kisebbségi kérdésről elfogadott határozatával kapcsolatosan tett 1992-es nyilatkozatával.

Hosszan lehetne még szemezgetni a kötetben. Érdemes arra utalni, hogy az 1868-as nemzetiségi törvénnyel kapcsolatban, amely az egységes magyar politikai nemzetet emlegette, a jegyzet a törvényben biztosított (és később be nem tartott) széles körű nyelvi jogokra is hivatkozhat. De arról is lehetett volna szólni, hogy ez manapság – érdemben legkésőbb 1945 után – minden állam gyakorlata, ha nem is hangsúlyozza. (Elvégre az angol nyelvű kérdőívekben a *nationality* egyértelműen állampolgárságot jelent, és nem nemzetiséget, amire a romantikus hajlamú magyar esetleg gondolhatna.)

Valahol mégis le kell zárni a kötet ismertetését, pedig még sokat lehetne mondani dicséretére és bírálatára egyaránt. Az biztos, hogy olyan monumentális összeállítás ez, amelyet még évtizedek múlva is használnak majd, alighanem újabb és újabb reprintekben meg elektronikus szerkenyűkön. Ennél nagyobb dicséretet egy szöveggyűjteményre nehéz találni.

(*A magyar állam és a nemzetiségek. A magyarországi nemzetiségi kérdés történetének jogforrásai. 1848–1993. (Balogh Sándor főszerkesztő). Napvilág, Budapest. 2002. 759 p.*)

A pittsburghi Duquesne Egyetem történész-professzora, Várdy Béla (angol nyelvű publikációiban Steven B. Vardy) számos egyéb téma mellett már régóta foglalkozik az amerikai magyarok történetével, ebben a témakörben számos tanulmányt publikált magyar és angol nyelven. Ezek felhasználá-

sával készített most összefoglaló könyvet az amerikai magyarokról. Az alcímben rendhagyónak nevezi ezt a történelmet, a részletes angol összefoglalóban *unorthodox history-nak*. Valóban, nem megszokott történeti szakmunka, amilyen például Puskás Júliáé, amely átfogó képet ad az Egyesült Államokba bevándorolt magyarok indulásáról, ottani életéről, roppant elmélyült táblázatokkal és számadatokkal. Várdy ezzel szemben mintegy „megszemélyesített” képet rajzol: az állítólagos 981-es Tyrkerről, aki a vikingekkel került az amerikai kontinensre, és egyesek szerint magyar volt, az 1945 utáni emigránsokig és a mai ott élő magyarokig. A negyvennyolcas forradalom és szabadságharc után jelentkezik az első emigráció, közülük sokan vesznek részt az amerikai polgárháborúban (ahogy a függetlenségiben is volt néhány magyar résztvevő). De ugyanezekben az évtizedekben álrófok és kalandorok is jelentkeztek itt, Várdy ezekről is színes portrékat rajzol. Részletesen ír persze a századforduló körüli gazdasági emigrációról (amely az eddig megjelent munkáknak is a gerincét teszi ki), a kivándorló életéről, szervezkedéseiről, egyházi és kulturális életükről.

Újabb fejezetek foglalkoznak a két világháború közti korszakkal, amikor a kivándorlás minimálisra csökkent, inkább csak kimagasló értelmiségiek bevándorlásáról esett szó. Külön részt szentel az amerikai magyar szépirodalomnak, számos versidézzel. És persze szó esik Eckhart Tibor politikai szerepéről, akit a Teleki-kormány küldött ki a magyar érdekek képviselésére.

Szinte intermezzót jelentenek itt azok a fejezetek, amelyek az 1945 utáni kivándorlókról, még európai élményeikről szólnak. A *dipik* (Displaced persons) nem éppen kellemes átmeneti helyzete után a kivándorlók különböző hullámain veszi sorra

(negyvenötösök, negyvenhetesek, ötvenhatosok, későbbiek), ezek olykor egy csoporton belül is eltérő politikai álláspontokat képviseltek. A róluk szóló fejezetekben Várdy utal Habsburg Ottó világháború alatti szereplésére is, és félreérthetlenné teszi, hogy a monarchizmusnak már az emigrációban sincs gyökere. Az 1945-ös emigráció külön világban élt és él, kevésbé vett tudomást a reális fejleményekről. A még 1948-ban osztrák területen megalakult Magyar Társaság érte el a legtöbb eredményt az emigránsok megszervezésében, ez hozta létre a Magyar Találkozókat, az Árpád Akadémiát, amely díjakat is osztogat. Képet kapunk az 1945 utáni emigráció irodalmi életéről, egyéb kulturális területekről. A múltkeresés eltévelyedéseit is bemutatja a szerző, Bobula Idával kezdve, a sumerológian és egyéb fantasztikus elképzeléseken át.

Az 1990-es rendszerváltás az első hónapokban nagy eufóriát okozott, csakhogy ezt eléggé hamar egyfajta kiábrándulás váltotta fel. Az emigránsok közül kevesen tértek haza, az otthoniak nem is igen hívták őket, nem ismerték el a magyar öntudat fenntartásában szerzett érdemeiket. Sokan úgy gondolják, nem is ment végbe rendszerváltás. A lezáró fejezetekben Várdy még egyszer utal a felbukkant magyar tehetségekre, és úgy véli, az emigráns magyarok megállták a helyüket.

A vaskos kötet végén található a rövid jegyzék a meglévő forrásgyűjteményekről, nagyon részletes bibliográfia (652-715.pp.) és hazai adatokra is kitérő kronológia (716-729.pp.). Eléggé terjedelmes az angol rezümé (733-765.pp.), amely az egyes fejezeteket fél-egész oldalas terjedelemben foglalja össze, valamint a hely- és névmutató (766-838.pp.).

Várdy Béla gazdagon illusztrált kötete jól megírt, élvezetes olvasmány, ugyanakkor főképp az emigráció politikai helyze-

téről, belső harcairól, megosztottságáról – mint szemtanú és résztvevő – nagyon fontos adalékokat közöl. Alkalmassint ezek a fejezetek a legfontosabbak.

(Várdy Béla: *Magyarok az Újvilágban. Az észak-amerikai magyarság rendhagyó története. A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága. Anyanyelvi Konferencia, Budapest. 2000. 840 p.*)

Király Béla, az 56-os forradalom nagy alakja és hagyományának egyik fő fenntartója az emigrációban, a nyugati rokonszenvező visszhang egyik fontos képviselőjével, Lee W. Congdonnal együtt adott ki terjedelmes kötetet a forradalomról és az azóta bekövetkezett változásokról. A kötet a kiadválalat sorozatának 25. és a forradalom 45. évfordulójára jelent meg. Előszavát Király Béla írta. Úgy látja, hogy a teljes szuverenitás majd csak az Európai Unióhoz való csatlakozással valósul meg. Ez a forradalom az első háború a szocialista országok között, Gyilasz szerint a rendszer bukásának a kezdete volt.

A kötet hét érdemi része oszlik. Az első magát a forradalmat világítja meg, mintegy mementóként Illyés Gyula *Egy mondat a zsarnokságról* című versével. Rainer M. János az első világháború kezdetéig megy vissza az előzmények keresésében. 1945-ben biztató kezdést lát, de a hatalomátvétel után a rendszer válságba került, a társadalom nem viselte el. A forradalmi események bemutatása során megállapítja, hogy a Horthy-rendszer diszkreditálódott, ahhoz nem lehetett visszatérni, így az 1945 utáni koalíciós időszak volt az ideál, az akkori pártok éledtek újjá. Király Béla a katonai előzményeket vizsgálja. 1950 tájékán a szovjet tábor Jugoszlávia elleni háborúra készülődött, 1951-ben már ezzel a céllal rendeztek közös hadgyakorlatot. A második szovjet támadás nem a semlegesség ki mondásának a következménye volt, már

jóval korábban megszületett erről a határozat Moszkvában. Horváth Miklós a *Hullám* és a *Forgószél* elnevezésű hadműveleteket mutatja be hadtörténeti precizitással. Bizonyos előkészületek már 1955 szeptemberében megkezdődtek. Faludy György Petőfit idéző versben köszöntötte a forradalmat. Nagy Károly a forradalom örökségét az önrendelkezés jogának gyakorlásában, a szabadságban és a demokráciában látja.

A II. rész a *forradalom nyugati visszhangját* mutatja be. Lee Congdon az 56-os forradalomban látja a választ az 1917 októberire, és bemutatja a nyugati gondolkodók akkori állásfoglalását, különös tekintettel korábbi egyértelmű szovjetbarátságukra. Kecskés Gusztáv nagy levéltári anyaggal igazolja a NATO október 24-én megalakult munkacsoportjának alapelveit: nem szabad a magyarokat felkelésre ösztönözni. Az óvatosságot hangsúlyozták a Tanács ülésein is. Utána a 200 000 menekült sorsa volt a fő kérdés. A NATO-t az események csak annyiban érdekelték, mi a forradalom hatása, növeli-e a háború eshetőségét. Katonai beavatkozás terve egy pillanatra sem vetődött fel, utána is csak az ideológiai fellazítás volt a cél. Király Béla másik tanulmányában az ENSZ állásfoglalását, az Ötös Bizottság megalakítását, a tanúk kihallgatását tárgyalja. A vizsgálatot a kivizsgálással megbízott dán és angol diplomata vetélkedése zavarta. A dán diplomata 1959. november 23-án eltűnt, 26-án találták meg holttestét. Bizonytalan, vajon öngyilkosságról volt-e szó.

A harmadik részben Szokolczai Attila a *Kádár-rendszert* tárgyalja 1963-ig, a kétfrontos harcot Rákosi továbbra sem lebecsülhető moszkvai befolyása és a hazai mozgalom ellen. A terv először mintegy 5-7 ember kivégzése volt, de hamar jöttek a sortüzek és a bosszú egyéb törvénytelen formái. A statáriális bíróság egy hónap alatt 101 ügyet tárgyalt 172 vádlottal, tizedüket

halálra ítélték. 1957 végéig mintegy 300 ítéletet hoztak. A rendőrséget és az igazságügyi szolgáltatási személyzetet be kellett törni, hogy hajlandó legyen a rendszert kiszolgálni. Csak 1957. január végéig 1225 rendőrt bocsátottak el. A legtöbb pert 1957 során folytatták le, 1958-ra már csak a fontosabban maradtak, 1959-ben pedig már részleges amnesztiát is hirdettek. 20 000 ítéletet hoztak, 13 000 főt internáltak, 230 embert végeztek ki. Szakács Sándor *A gulyáskommunizmustól a csődig* címen a rendszer gazdaságtörténetét írta meg. Az első tervek grandiózusak voltak, a cél a tőkés országok utolérése és túlszárnyalása. 1958-ban indult meg a gazdaság átszervezése, a parasztságot felszámolták, a vállalatokat centralizálták. 1962-63 során lassították az ütemet, 1965-ben megindult az áttérés az intenzív fejlődésre. Az 1968-as reformmal valamelyest javult a lakosság helyzete. Az 1973-as olajválság hatását sokáig tagadták, az ipari beruházások növekedtek, de korszerűtlen gépekkel korszerűtlen gyártmányokat állítottak elő. 1978-ra az eladósodás elérte a kritikus szintet, az arany- és devizataralékok vérszenen csökkentek. 1982-ben az IMF-hez és a Világbankhoz való csatlakozás a polgári rendre való visszatérést jelentette. A bankrendszer kiépítésével, a privatizáció megkezdésével az intézményrendszer már az 1980-as évek végére készen állt a rendszerváltásra.

A IV. rész *A megegyezései forradalom kezdete* címen számol be a rendszerváltás megindításáról, kitekintéssel egyéb országokra is. Bozóki András az 1989-es kerekasztal-tárgyalásokat elemzi. A tárgyaló felek nem választás alapján ültek össze. A magyar tárgyalásokon 1573 fő vett részt, 90 %-ban értelmiségiek. A politikai elvek és értékek sorában az első a szabadság volt, a népszuverenitás, a képviselői kormány, az átmenet erőszakmentessége, a széles konszenzus, az egységes civil társadalom

kialakítása, a konfliktusok minimalizálása és a visszatérés Európába. A hagyományokban forradalmaknak és reformoknak egyaránt volt szerepük. Kónya Imre személyes hangú visszaemlékezésében a Kádár-féle kompromisszum jelentőségét emlegeti, Rainer M. János pedig beszámol arról, hogy Nagy Imre 1989-es újrateremtése az átalakulás szimbolikus aktusa volt, ez fosztotta meg a régi rendet legitimitációjától.

Az V. rész a *demokrácia megvalósulását*, vagyis a négy választás során kialakult rendszerek történetét elemzi. Romsics Ignác az első négy év részletes eseménytörténetében külön hangsúlyozza a kulturális szférát, a külpolitikában a regionális kooperációt, meg a magyar kisebbségek kérdésének az előtérbe kerülését. A szociál-liberális kormányt Ágh Attila elemzi, a koalíció nehézségét a két párt korábbi, diametriálisan szembenálló állásfoglalása miatt. Hangsúlyozza a törvényhozásban érvényesülő konszenzus mellett a konfrontációt az ellenzékkel. Eredményként látja az ellenzék legitimitásának biztosítását, az eredményes válságkezelést (Bokros-csomag), a dezideologizálást. Hibának tartja a privatizáció adott formáját, a tudás lebecsülését. Fricz Tamás a polgári kormány első két évében a pragmatizmust emlegeti a nemzeti elkötelezettségű liberalizmus mellett. Itt vált erőteljesen ketté a nemzeti és a kozmopolita tábor. Palánkai Tibor a piacgazdaság megteremtésének útját vázolja fel a pártállami időszakban már megjelenő magánszektoron kezdve, a '98-ra befejezett privatizációt, a tőzsde létrehozását, a munkához való jog törlését az Alkotmányból, a nyitást a világra, ami már 1989 előtt elkezdődött a nemzetközi szervezetekben való részvétellel.

A VI. rész az Európához való visszatérést idézi fel. Valki László a NATO-tagság

előzményeit, a magyar motívumokat és fenntartásokat elemzi. A boszniai és koszovói konfliktusban való részvétel formája készítette elő az 1999-ben bekövetkezett csatlakozást. Izikné Hedri Gabriella az 1985-ös tárgyalások óta az Európai Unióhoz való csatlakozás során megtett lépésekről számol be.

Igen fontos a VII. fejezet, amely számos dokumentumot közöl, a nyugati értelmiség állásfoglalásáról. (Többek között Sartre, Raymond Aron, Hannah Arendt.) Itt szerepel az ENSZ Különbizottságának jelentéséből a legfontosabb következtetések sora, néhány dokumentum a kerekasztal-tárgyalásokról és a későbbi fontos külpolitikai mozzanatokról.

A további részek a tanulmányokban szereplő főbb személyiségek rövid életrajzát, a felhasznált művek bibliográfiáját és a szerzőkre vonatkozó legfontosabb adatokat adják. Jó néhány térkép és illusztráció egészíti ki a kötetet. A szerkesztő Király Béla azóta bejelentette, hogy ezt a munkát angol nyelven is meg akarja jelentetni, ami igen fontos volna. Ebben az esetben persze az Orbán-kormány négy évéről is kitékintést kellene adni. A rendszerváltás adta fel szabadulás óta számos forrásközlés és feldolgozás látott napvilágot a forradalomról és az utána bekövetkezett változásokról. Király Béla minden fontos mozzanatot felmutat, elfogadható terjedelemben. Ezért is lenne fontos az angol kiadás.

(A magyar forradalom eszméi. Eltírásuk és győzelmük, 1956-1999. Szerk. Király Béla és Lee W. Congdon. ARP – Atlanti Kutató és Kiadó Társulat Alapítvány, Budapest, 2001. 561 p.)

Niederhauser Emil

az MTA rendes tagja, egyetemi tanár (ELTE)